

УДК 343.3

В. І. Антипов,

канд. юрид. наук, проф., професор
кафедри кримінального
права та кримінології Університету
державної фіскальної служби
України

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ТА СИСТЕМА ПОКАРАНЬ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ

У статті доведено, що встановлені ст. 12 Кримінального кодексу України підстави класифікації злочинів на їх види не дотримані у більшості санкцій статей його Особливої частини. Зокрема, зазначені санкції передбачають за вчинення одного злочину кілька основних покарань, які є ознаками різних за тяжкістю видів злочинів. У таких санкціях наявне також перетинання різних за значенням для класифікації злочинів строків покарання у виді позбавлення волі. Це призводить до конкуренції частин 2–5 ст. 12 Кримінального кодексу України при визначенні тяжкості відповідних злочинів, а в судовій практиці – до ситуацій, коли злочин, за який судом призначено менш суворе покарання, вважається більш тяжким порівняно зі злочином, за який призначено більш суворе покарання. Це, у свою чергу, веде до погіршення становища засуджених осіб, зокрема, при застосуванні умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Ключові слова: класифікація злочинів, покарання, види покарання, законодавча техніка, конкуренція норм, звільнення від покарання, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

Постановка проблеми. Поняття «злочин» і «покарання» є базовими, наріжними поняттями кримінального права. Між тим, навіть побіжний погляд на чинну систему видів покарань, а також на пов'язану з цією системою класифікацію злочинів за ступенем їх тяжкості, показує відсутність гармонізації норм Кримінального кодексу України (далі – КК), які закріплюють класифікацію злочинів, та норм, які встановлюють систему покарань. Це обумовлює виникнення правових колізій та порушення правил логіки.

Наприклад, такий вид покарання, як довічне позбавлення волі «встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів» (ч. 1 ст. 64 КК). Особливо тяжкими, у свою чергу, визнаються злочини, за які передбачене покарання у

виді довічного позбавлення волі (ч. 5 ст. 12 КК). Наявна класична логічна помилка *petitio principii* (передбачення підстави) – коли твердження виводиться саме з себе і за висновок приймається те, що саме ґрунтується на тому, що потрібно довести¹. У результаті маємо логічну колізію: «за кваліфіковане умисне вбивство встановлено довічне позбавлення волі тому, що це особливо тяжкий злочин, а особливо тяжким цей злочин є тому, що за нього передбачене довічне позбавлення волі».

Деякі з інших колізій є наслідком перманентних, не узгоджених між собою змін до КК України за весь період після його прийняття, а особливо – в останні роки. Наприклад, після внесення Законом від 22 червня 2017 р. змін до ст. 299 КК особливо жорстоке поводження з тваринами визнається тяжким злочином (карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років), а особливо жорстоке поводження з військовополоненими (ст. 434 КК) залишається злочином середньої тяжкості (карається позбавленням волі на строк до трьох років).

Кожен з наведених прикладів можна спробувати пояснити як прикрий виняток, окрему помилку на тлі в цілому стрункої системи видів покарань (статті 51–64 Загальної частини разом із санкціями статей² Особливої частини КК), а також класифікації злочинів (ст. 12 КК). Однак аналіз указаних норм виявляє наявність проблем, які не обмежуються одиничними прикладами, а мають, на наш погляд, системний характер.

Стан розроблення проблеми. В юридичній науці ряд праць присвячені питанням класифікації злочинів³. В інших роботах досліджені питання системи покарань та засади їх призначення⁴.

¹ Жеребкін В. С. Логіка: підручник. 9-те вид., стер. Київ: Знання, КОО, 2006. С. 101–103.

² Тут і далі, коли вказується на санкції статей Особливої частини КК, розуміються також і санкції частин відповідних статей.

³ Див., напр.: Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений: учебн. пособ. Харьков: Юрид. ин-т, 1979. 72 с.; Ященко А. М. Класифікація злочинів: деякі аспекти законодавчої регламентації. *Юридична наука*. 2011. № 1(1). С. 139–144; Соболев О. І. Класифікація злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.; Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації криміналь-*

Однак фактично відсутні роботи, які спеціально присвячені питанням взаємозв'язку (взаємного впливу) класифікації злочинів та системи видів покарань.

Метою статті є: встановлення взаємозв'язку підстав класифікації злочинів з системою покарань; розробка науково обґрунтованих пропозиції стосовно того, як зазначені категорії повинні кореспондуватися з санкціями статей Особливої частини КК та з визначенням тяжкості конкретних злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 12 КК має назву «Класифікація злочинів». Перше, що впадає в око, це невідповідність назви і змісту статті. Видається, що в дійсності стаття містить класифікацію *видів* злочинів, а підставою класифікації виступають *види* покарань.

Розрізнення понять (термінів) «покарання» та «вид покарання» достатньо чітко проведе безпосередньо законом про кримінальну відповідальність. Так, якщо ст. 50 КК дає визначення покарання, то ст. 51 КК має назву «Види покарань» і містить їх перелік. У статтях 53–64 КК кожний вид покарання конкретизується щодо його сутності, граничних розмірів (строків), особливостей призначення. Так, за змістом ст. 63 КК покарання *у виді* позбавлення волі на певний строк полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його до кримінально-виконавчої установи закритого типу на строк від одного до п'ятнадцяти років. Подальша конкретизація видів покарань провадиться у санкціях статей Особливої частини КК. Наприклад, за вчинення контрабанди

ного права України. 2013. № 1. С. 84–102. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_6.pdf. (дата звернення: 11.04.2018).

⁴ Див., напр.: Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посіб. Київ: АртТек, 1997. 208 с.; Антипов В. І. Щодо основних принципів визначення видів та розмірів покарань за Кримінальним кодексом України. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матеріали міжнар. наук-практ. конф.* (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Київ, 2002. С. 83–86; Антипов В. В., Антипов В. І. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання: монографія. Київ: Атіка, 2004. 208 с.; Музыка А. А., Горох О. П. Система покарань та її підсистеми за Кримінальним кодексом України. *Альманах кримінального права: Правова єдність*. 2009. С. 368–390; Сташис В. Актуальні питання системи покарань за Кримінальним кодексом України 2001 року. *Право України*. 2010. № 9. С. 16–24; Митрофанов І. І. Система покарань у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція*. Зб. наук. праць. Т. 5. С. 194–198; Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2013. 448 с.

можливе покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років (ч. 1 ст. 201 КК). Як у нормах Загальної частини (у т. ч. у ст. 12 КК), так і в санкціях статей Особливої частини КК, позбавлення волі, штраф, виправні роботи тощо виступають в якості саме видів покарання – як потенційна можливість їх призначення винним особам.

Натомість «покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК). У разі визнання конкретної особи (із зазначенням прізвища, ім'я та по батькові) винуватою у пред'явленому обвинуваченні за відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, у резолютивній частині вироку зазначається призначене *покарання* (ст. 374 Кримінального процесуального кодексу України) з визначенням його конкретного виду, строку (розміру). Наприклад, ОСОБА_1 визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201 КК, і їй призначено покарання: позбавлення волі на строк чотири роки і шість місяців.

Що ж стосується поняття «злочин», то його визначення надане законодавцем у ст. 11 КК: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». З наведеної дефініції випливає, що поки не відбулася певна подія, а саме, – поки суб'єкт злочину не вчинив передбачене КК суспільно небезпечне діяння, – злочин відсутній. Злочин, як конкретне правове явище, існує не в нормах закону про кримінальну відповідальність, а є реальним фактом дійсності і відображається у кримінальній (судовій) справі. Наприклад, злочином є дія з переміщення в конкретний час особою, що має прізвище, ім'я та по батькові, через митний кордон України в аеропорту «Бориспіль» поза митним контролем конкретного предмету контрабанди (пістолета), якщо всі інші ознаки

дії, відповідного суб'єкта, його вини відповідають вказаним у ч. 1 ст. 201 КК об'єктивним і суб'єктивним ознакам складу контрабанди.

Дефініцій «вид злочину» і «склад злочину» чинний КК не містить, що, однак, не може бути підставою заперечення існування вказаних понять. У ст. 12 КК, незважаючи на її назву «Класифікація злочинів», проводиться насправді класифікація саме видів злочинів. Про це свідчить, перш за все, використання у цій статті словосполучення – «передбачено покарання». Передбачаються різні види покарання санкціями статей Особливої частини КК за різні види злочинів, ознаки складів яких окреслені в диспозиціях цих статей. У цьому контексті слід також звернути увагу на назву розділу III Загальної частини КК: «Злочин, його види та стадії». При цьому у ст. 11 цього розділу надано визначення злочину, статті 13–17 визначають питання щодо стадій злочину, а у ст. 12 КК йдеться як раз про види злочинів за ступенем їх тяжкості.

З огляду на викладене доцільно, як буде показано нижче у висновках, змінити редакцію частин 2–5 ст. 12 КК таким чином, щоб ця назва відповідала змісту статті. Поки зазначимо (*obiter*), що у цьому контексті виглядають не коректними також назви розділів Особливої частини КК: «Злочини проти життя та здоров'я особи», «Злочини проти власності», «Злочини у сфері господарської діяльності» тощо. Зазначені розділи не містять жодного злочину, а в дійсності складаються зі статей, а ці статті, у свою чергу, містять ознаки складів злочинів та видів покарань, які можуть бути призначені у випадку вчинення того чи іншого виду злочинів. Додамо, що окремі статті Особливої частини залишаються «мертвими», такими, що ніколи не застосовувались, оскільки передбачені ними діяння жодного разу не були вчинені. Тому доречно внести зміни в назви розділів Особливої частини КК, виклавши їх, наприклад, в такій редакції: «Види злочинів проти власності», «Види злочинів у сфері господарської діяльності» тощо. Як варіант, можливі такі назви: «Про

злочини проти власності», «Про злочини у сфері господарської діяльності» тощо⁵.

Повернемося до аналізу змісту чинної редакції ст. 12 КК, в якій сім видів покарань (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців) незалежно від їх розміру (строку) є ознакою тільки одного виду злочинів, а саме – злочинів невеликої тяжкості.

Довічне позбавлення волі також є ознакою тільки одного виду злочинів – особливо тяжких злочинів.

Два види покарання: штраф (в залежності від його розміру) та позбавлення волі на певний строк (в залежності від строку), – виступають критерієм ступеня тяжкості усіх чотирьох видів злочинів, що зазначені у ст. 12 КК.

Порівняльний аналіз частин 2–5 ст. 12 КК свідчить, що в них дотримане важливе правило класифікації, згідно з яким одне і теж явище не може належати до різних видів (класів). Щодо класифікації злочинів це правило виглядає так: «один вид покарання або один діапазон розміру (строку) покарання є ознакою лише одного за тяжкістю виду злочинів».

Наприклад, такий вид покарання, як виправні роботи, є ознакою лише злочинів невеликої тяжкості. У свою чергу, діапазон строку більше п'яти, але не більше десяти років позбавлення волі, є ознакою тільки тяжких злочинів. Так само штраф у розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – н. м. д. г.) є ознакою особливо тяжких злочинів і ніяких інших.

Природно було б очікувати, що правило класифікації злочинів, закріплене у ст. 12 КК («один вид або діапазон розміру чи строку покарання належить одному за тяжкістю виду злочинів»), буде дотримане також у санкціях

⁵ Саме така конструкція найменувань розділів використовується, наприклад, у Кримінальному кодексі Швеції та Кримінальному кодексі Іспанії.

статей Особливої частини КК. Однак виявляється, що лише незначна кількість санкцій статей Особливої частини КК побудована з дотриманням правила незмінності підстав класифікації злочинів. Як позитивний у цьому розумінні приклад можна вказати на санкцію ст. 126¹ КК, за якою домашнє насильство карається громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років. Тобто строки позбавлення волі, а також види інших покарань, передбачених санкцією цієї статті Особливої частини КК, є ознаками тільки злочинів невеликої тяжкості і ніяких інших. Однак кількість таких прикладів у чинному КК незначна.

Натомість санкції більшості статей Особливої частини КК характеризуються якраз тим, що в них *перетинаються види, розміри та строки покарань, які належать до різних за ступенем тяжкості видів злочинів.*

Наприклад, у санкції ч. 3 ст. 176 КК вид покарання, розмір якого (штраф до трьох тисяч н. м. д. г.) є ознакою злочину невеликої тяжкості, перетинається з видом покарання, строк якого (позбавлення волі на строк до шести років) є ознакою тяжкого злочину.

Ще приклад. Санкція ч. 2 ст. 185 КК передбачає покарання у виді арешту на строк від трьох до шести місяців або обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк. Виникає питання – до якого за ступенем тяжкості виду злочинів належить крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб? На перший погляд відповідь є очевидною – це злочин середньої тяжкості, оскільки за нього передбачене основне покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років (підстава – ч. 3 ст. 12 КК).

Однак не можна заперечити можливість іншого варіанту відповіді на зазначене питання, а саме: крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб, належить до злочинів невеликої тяжкості, оскільки за таку крадіжку передбачене основне покарання у виді арешту або обмеження

волі, тобто види покарання більш м'які порівняно з позбавленням волі. Підставою для такої відповіді є те, що відповідно до ч. 2 ст. 12 КК злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене «більш м'яке покарання» (порівняно з позбавленням волі). Таким чином, спостерігається конкуренція кримінально-правових норм Загальної частини КК стосовно визначення тяжкості злочину. Так, стосовно крадіжки, яка вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб, це конкуренція між частинами 2 і 3 ст. 12 КК: один злочин (крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб) належить як до виду злочинів невеликої тяжкості, так і до виду злочинів середньої тяжкості.

Крім того, в більшості санкцій статей Особливої частини КК наявне перетинання різних за значенням для класифікації злочинів строків однакового покарання – позбавлення волі. Наприклад, порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах (ч. 2 ст. 273 КК) карається позбавленням волі на строк від двох до десяти років. Таким чином цей вид злочину за строками покарання у виді позбавлення волі підпадає одночасно під ознаки як злочину невеликої тяжкості, так і тяжкого злочину. Тут спостерігається конкуренція частин 2 і 4 ст. 12 КК.

Стосовно подолання зазначеної конкуренції кримінально-правових норм відсутні будь-які доктринальні рекомендації або, тим більше, нормативні правила, оскільки теорія кримінального права, а також вищі судові інстанції «не помічають» зазначеного виду конкуренції кримінально-правових норм. Судова ж практика в подібних випадках визначає тяжкість злочинів за критерієм найбільш суворого виду (розміру або строку) покарання, з числа передбачених санкцією відповідної статті Особливої частини КК. Передбачені санкцією такої статті більш м'які види покарання, а також реально призначене засудженому конкретне покарання, до уваги не беруться.

На наш погляд, в даному випадку навіть усталена судова практика не може бути визнана правильною, оскільки ґрунтується на розширеному тлу-

маченні змісту ст. 12 КК, коли «за замовчуванням» вважається, що у частинах 3–6 ст. 12 КК критерієм тяжкості виду злочину є найбільш суворе покарання з числа передбачених у санкціях статей Особливої частини КК. Зміст, наприклад, ч. 3 ст. 12 КК тлумачиться так, якби ця норма мала наступну редакцію: «Злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене *максимальне* основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років». Тільки за такої редакції існували б нормативні підстави при визначенні, наприклад, тяжкості крадіжки, вчиненої повторно або за попередньою змовою групою осіб, брати до уваги лише покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років (як максимально суворе) та ігнорувати для цілей визначення тяжкості цього виду злочину передбачені санкцією ч. 2 ст. 185 КК менш суворі види покарання – арешт та обмеження волі. Однак, як нами було вже зазначено, у ст. 12 КК, по-перше, суворо дотримано принцип «один вид (розмір, строк) покарання визначає один ступінь тяжкості злочинів» і, по-друге, відсутня пряма і недвозначна вказівка на необхідність при визначенні тяжкості злочинів брати до уваги лише найбільш суворі види (розміри, строки) покарань з числа зазначених у санкціях статей Особливої частини КК. Що ж стосується розширеного тлумачення кримінальних норм, яке погіршує становище особи, то воно заборонено ще з часів стародавнього Римського права: *«criminalia sunt restringenda»*.

Слід зазначити, що факт перетинання в санкціях статей Особливої частини КК різних по значенню для класифікації злочинів видів покарань, а також різних строків позбавлення волі⁶, призводить до ситуацій, коли за більш

⁶ Залишаємо тут без викладення результати аналізу такого критерію класифікації злочинів у ст. 12 КК, як розмір штрафу. З цього питання відсилаємо до роботи, де доводиться, зокрема, що штраф вже не є найменш суворим серед видів покарань, вказаних у ст. 51 КК (див.: Антипов В. І., Антипов В. В. Пропорційність покарань та їх значення для класифікації злочинів. *Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки*: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф., 24 листопада 2017 р./ Університет державної фіскальної служби України, Навчально-науковий інститут права. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. С. 332–334).

тяжкі види злочинів судами призначаються менш суворі, а за менш тяжкі – більш суворі покарання.

Наприклад, санкція ч. 1 ст. 191 КК («Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем») передбачає максимальне покарання у виді позбавлення волі на строк до чотирьох років. У свою чергу, санкція ч. 3 цієї статті передбачає за ті саме діяння, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, покарання у виді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк від трьох до восьми років. Тобто у санкції ч. 3 ст. 191 КК перетинаються вид та строк покарання (позбавлення волі), що є ознакою тяжких злочинів, з видом покарання (обмеження волі), який незалежно від його строку є ознакою злочинів невеликої тяжкості. Як результат – за злочин без обтяжуючих (кваліфікуючих) обставин (ч. 1 ст. 191 КК) може бути призначене покарання значно суворіше – до чотирьох років позбавлення волі, ніж за злочин з обтяжуючими (кваліфікуючими) обставинами (ч. 3 ст. 191 КК) – обмеження волі.

Слід зазначити, що це не абстрактна можливість, а реальна судова практика. Наприклад, у січні 2018 р. Голосіївський районний суд м. Києва за злочин середньої тяжкості (привласнення чужого майна без кваліфікуючих обставин – ч. 1 ст. 191 КК) призначив два роки позбавлення волі⁷ а Корецький районний суд Рівненської області за тяжкий злочин (привласнення чужого майна, вчинене повторно – ч. 3 ст. 191 КК) призначив три роки обмеження волі⁸ І це – за відсутності підстав, передбачених ст. 69 КК.

Наступний аспект розглядуваного нами питання полягає в тому, що розмір (строк) фактично призначеного судом покарання жодним чином не впливає на оцінку тяжкості відповідного реально вчиненого злочину. Тому

⁷ Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 18 січня 2018 р., справа № 752/15377/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71650022> (дата звернення: 15.03.2018).

⁸ Вирок Корецького районного суду Рівненської області від 26 січня 2018 р., справа № 787/203/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71848035> (дата звернення: 15.03.2018).

злочин, за який судом призначено покарання, наприклад, у виді виправних робіт, може вважатися тяжким злочином, а такий саме злочин, за який суд призначив покарання у виді позбавлення волі, вважається злочином середньої чи навіть невеликої тяжкості. Така ситуація є наслідком того, що чинна редакція ст. 12 КК тяжкість злочину визначає видом (розміром, строком) не призначеного, а «передбаченого» покарання, а судова практика для визначення тяжкості конкретного злочину орієнтується, як вже зазначено вище, на максимально суворе покарання з числа передбачених у санкції відповідної статті Особливої частини КК і не бере до уваги інші передбачені цією санкцією види (розміри, строки) покарань, а тим більше – фактично призначене покарання.

Це призводить до того, що особи, засуджені до видів та строків покарань, які за ст. 12 КК належать до менш тяжких злочинів, набувають кримінально-правового статусу осіб, що вчинили більш тяжкий злочин. Тим самим порушується один з основних принципів призначення покарання – принцип справедливості, коли особа засуджена, наприклад, до виправних робіт, оцінюється як така, що засуджена за тяжкий злочин. Це, у свою чергу, обумовлює безпідставне (порушено принцип «*criminalia sunt restringenda*») погіршення кримінально-правового становища таких осіб, перш за все – стосовно застосування норм, які передбачають звільнення від покарання та його відбування залежно від ступеня тяжкості злочинів.

Законодавець вірогідно визнає існування зазначеної ситуації і тому в деяких нормах розділу XII Загальної частини КК передбачив положення, що мають її виправити. Так, у ст. 80 КК при визначенні підстав звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, використані як класифікація злочинів за ступенем їх тяжкості, так і фактично призначене покарання – його вид та (або) строк.

Натомість, у ст. 81 КК до підстав звільнення від відбування покарання віднесена тільки передбачена ст. 12 КК класифікація видів злочинів за їх тя-

жкістю – без урахування реально призначеного покарання. Як результат, особи, які засуджені до видів (строків, розмірів) покарань, віднесених у ст. 12 КК до злочинів невеликої тяжкості, можуть бути в гіршому становищі порівняно з особами, які засуджені до видів (строків, розмірів) покарань, що виступають як ознаки більш тяжких злочинів. Іншими словами: «особі може бути призначене покарання, яке відповідає індивідуальній тяжкості злочину, тоді як інші кримінально-правові наслідки (звільнення від покарання та його відбування, погашення судимості тощо) можуть визначатися, виходячи з типової тяжкості злочину»⁹.

Це означає, що формальна підстава класифікації злочинів (розмір санкцій статей Особливої частини КК) суперечить сутності кваліфікації, за якою не може бути іншої її підстави ніж рівень суспільної небезпечності злочинів. Рівень же суспільної небезпечності кожного конкретного злочину має право визначити тільки суд і ніхто інший.

На захист існуючої ситуації, коли санкції статей Особливої частини КК побудовані з перетинанням (можна сказати навіть – з перехлестом) різних за тяжкістю видів покарань та їх строків, можуть бути наведені аргументи з посиленням на необхідність забезпечення можливості при постановленні вироку врахувати усі об'єктивні та суб'єктивні обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання. Однак, по-перше, важко погодитися з тим, що обставини, які не впливають на кваліфікацію злочинів, мають для визначення тяжкості злочину більшу вагу порівняно з обставинами, які прямо впливають на кваліфікацію злочинів. По-друге, виглядає явно надлишковою судовою дискреція, яка дозволяє в загальному порядку, тобто без наявності обставин, зазначених у ст. 69 КК, призначати менш суворе покарання за злочин кваліфікованого чи навіть особливо кваліфікованого складу порівняно з покаранням, яке призначається за злочин основного складу.

⁹ Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 84–102. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_6.pdf. (дата звернення: 11.04.2018).

До викладеного слід додати, що при визначенні ступеня тяжкості злочинів судова практика не бере до уваги не тільки вид (розмір, строк) фактично призначеного покарання, але і норми Загальної частини КК, які імперативно зменшують передбачені санкціями статей Особливої частини КК максимальні строки (розміри) покарань. Так, відповідно до ст. 68 КК за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. За вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Зменшуючи максимально можливі строки (розміри) покарання за незакінчені злочини, законодавець вказує на їх меншу ступінь тяжкості порівняно із закінченими злочинами.

Візьмемо, наприклад, такий злочин як умисне тяжке тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин. Частиною 1 ст. 121 КК передбачене за цей злочин покарання у виді позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. Тобто цей злочин є тяжким, оскільки за нього «передбачене основне покарання у виді ... позбавлення волі на строк на строк не більше десяти років» (ч. 4 ст. 12 КК). Але це – за закінчений злочин. Натомість за готування до вчинення умисного тяжкого тілесного ушкодження без обтяжуючих обставин ч. 1 ст. 121 з урахуванням ч. 2 ст. 68 КК передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до чотирьох років, що є ознакою злочинів середньої тяжкості (ч. 3 ст. 12 КК).

У зазначених випадках розміри (строки) покарання за відповідні злочини передбачені (встановлені) не «одноособово» санкціями статей Особливої частини КК, а «спільно» зі ст. 68 Загальної частини КК. Окремо слід зазначити, що ст. 12 КК, за якою тяжкість злочину залежить від виду та розмі-

ру (строку) передбаченого за нього покарання, ніяким чином не обмежує це «передбачення» лише санкціями статей Особливої частини КК.

Однак на практиці суди, з одного боку, за незакінчені злочини призначають покарання з урахуванням передбаченого частинами 2 і 3 ст. 68 КК обов'язкового обмеження їх максимальних розмірів (строків). З другого – тяжкість незакінчених злочинів (наприклад, при застосуванні норм про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання) суди визначають, беручи до уваги лише санкції статей Особливої частини КК. Наприклад, за готування до крадіжки, поєднаної з проникненням у житло, покарання не може перевищувати трьох років позбавлення волі.

За буквальним змістом ч. 3 ст. 12 КК такий злочин є злочином середньої тяжкості, оскільки за нього передбачене (ч. 3 ст. 185 і ч. 2 ст. 68 КК) основне покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Однак при вирішенні питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання особи, яка засуджена до максимально можливого покарання у виді трьох років позбавлення волі за готування до крадіжки, поєднаної з проникненням у житло, суд керуватиметься виключно санкцією ч. 3 ст. 185 КК, яка передбачає максимальний розмір покарання у виді позбавлення волі на строк до шести років. Тобто суд застосує до такої особи правило умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, засуджених за умисний тяжкий злочин (п. 2 ч. 2 ст. 81 КК). Інакше кажучи – особа, засуджена до трьох років позбавлення волі на підставі норм Загальної і Особливої частин КК, вважатиметься такою, що вчинила тяжкий злочин так само, як і особа, яка засуджена до шести років позбавлення волі. Така практика, суперечить п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання», де встановлено, що суд призначає покарання: «відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу».

Верховний Суд України у своїх постановках неодноразово зазначав, що норми Особливої частини КК України мають базуватися на нормах Загальної

частини КК України. У випадках суперечності між нормами Особливої частини КК і нормами Загальної частини КК, останні мають пріоритет у застосуванні¹⁰.

Висновки. Усунення суперечливості між підставами класифікації злочинів та системою видів покарань, виключення ситуацій, коли злочини, за які призначені обвинувальним вироком менш суворі покарання визнаються більш тяжкими порівняно зі злочинами, за які призначені обвинувальним вироком більш суворі покарання, потребує законодавчого реагування. При цьому можливі такі варіанти.

Варіант I. (Зазначимо, що реалізація цього варіанту виглядає більш реалістичною не шляхом внесення змін до чинного КК, а при розробці нового Кримінального кодексу України).

1. Назву ст. 12 викласти в такій редакції «Класифікація видів злочинів». Це усуне суперечність між назвою та змістом норми.

2. У частинах 2–5 ст. 12 КК слова «за який передбачене» замінити словами «за який санкцією статті (частиною статті) Особливої частини з урахуванням норм Загальної частини цього Кодексу передбачене».

Запропонована редакція дозволить привести визначення тяжкості незакінчених злочинів, а також злочинів, що характеризуються обставинами, вказаними у статтях 69 і 69¹ КК, у відповідність з їх зниженою суспільною небезпекою.

3. Санкції усіх статей (частин статей) Особливої частини КК викласти таким чином, щоб кожна санкція містила види та розміри (строки) покарань, які належать до одного виду злочинів за ступенем їх тяжкості. Для забезпечення належного рівня дискреційних повноважень суду ст. 12 КК має містити більш диференційований перелік видів злочинів за ступенем їх тяжкості.

¹⁰ Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених ч. 1 ст. 400¹² КПК України, за 2010–2011рр. URL: <https://goo.gl/X2HpZx> (дата звернення: 11.04.2018)

Це усуне наявну зараз суперечність між підставами класифікації злочинів (ст. 12 КК) та системою санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК.

4. В частині 1 ст. 64 КК виключити слова «встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і», що усуне логічну колізію між цією нормою та ч. 5 ст. 12 КК.

Варіант II. (Цей варіант менш складний в реалізації суто технічно, порівняно з першим варіантом, оскільки вимагає внесення меншого масиву змін до чинного КК, а також буде, мабуть, більш до вподоби прибічникам збереження широкої судової дискреції при призначенні видів та розмірів (строків) покарань).

1. У частинах 2–5 ст. 12 КК слова «за який передбачене» замінити словами «за який призначено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили».

У такий спосіб віднесення конкретного діяння до одного з видів злочинів за ступенем тяжкості належить за загальним правилом до прерогативи суду, який з урахуванням приписів статей Загальної частини КК призначає покарання в межах видів, розмірів, строків, встановлених санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК. Похідний результат – це дозволить спростити редакцію ст. 80 КК та ч. 3 ст. 106 КК.

2. Доповнити ст. 12 КК ч. 7 такого змісту:

«7. До моменту набрання обвинувальним вироком законної сили тяжкість злочину визначається максимальним покаранням, передбаченим санкцією статті (частини статті) Особливої частини з урахуванням норм Загальної частини цього Кодексу».

Це дозволить зберегти передбачені зараз принципи (порядок) звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45–49, 97, ч. 2 ст. 96 КК) та звільнення від покарання (ч. 4 ст. 74, ст. 105 КК), а також уникнути необхіднос-

ті внесення змін до низки статей Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Антипов В. В., Антипов В. І. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання: монографія. Київ: Атіка, 2004. 208 с.
2. Антипов В. І. Щодо основних принципів визначення видів та розмірів покарань за Кримінальним кодексом України. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення*: матеріали міжнар. наук-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Київ: 2002. С. 83–86.
3. Антипов В. І., Антипов В. В. Пропорційність покарань та їх значення для класифікації злочинів. *Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки*: зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. 24 листопада 2017 р. Університет державної фіскальної служби України, Навчально-науковий інститут права. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. С. 332–334.
4. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 18 січня 2018 р., справа № 752/15377/17/ URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71650022> (дата звернення: 15.03.2018).
5. Вирок Корецького районного суду Рівненської області від 26 січня 2018 р., справа № 787/203/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71848035> (дата звернення: 15.03.2018).
6. Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених ч. 1 ст. 400¹² КПК України, за 2010–2011 рр. URL: <https://goo.gl/X2HrZx> (дата звернення: 11.04.2018).
7. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 84–102. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_6.pdf. (дата звернення: 11.04.2018).
8. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. 9-те вид., стер. Київ: Знання, КОО, 2006. 255 с.
9. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений: учебн. пособ. Харьков: Юрид. ин-т, 1979. 72 с.
10. Митрофанов І. І. Система покарань у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: юриспруденція. Зб. наук. праць. 2013. Т. 5. С. 194–198.
11. Музика А. А., Горох О. П. Система покарань та її підсистеми за Кримінальним кодексом України. *Альманах кримінального права: Правова єдність*. 2009. С. 368–390.

12. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2013. 448 с.

13. Соболев О. І. Класифікація злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

14. Сташис В. Актуальні питання системи покарань за Кримінальним кодексом України 2001 року. *Право України*. 2010. № 9. С. 16–24.

15. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посіб. Київ: АртТек, 1997. 208 с.

16. Яценко А. М. Класифікація злочинів: деякі аспекти законодавчої регламентації. *Юридична наука*. 2011. № 1(1). С. 139–144.

Антипов В. И. Классификация преступлений и система наказаний: взаимосвязь и противоречивость

В статье доказано, что установленные ст. 12 Уголовного кодекса Украины основания классификации преступлений на их виды не соблюдены в большинстве санкций статей его Особенной части. В частности, указанные санкции предусматривают за совершение одного преступления несколько основных наказаний, которые являются признаками различных по тяжести видов преступлений. В таких санкциях имеется также пересечение различных по значению для классификации преступлений сроков наказания в виде лишения свободы. Это приводит к конкуренции частей 2–5 ст. 12 Уголовного кодекса Украины при определении тяжести соответствующих преступлений, а в судебной практике – к ситуациям, когда преступление, за которое судом назначено менее суровое наказание, считается более тяжким по сравнению с преступлением, за которое назначено более суровое наказание. Это, в свою очередь, ведет к ухудшению положения осужденных, в частности, при применении условно-досрочного освобождения от отбывания наказания.

Ключевые слова: классификация преступлений, наказание, виды наказаний, законодательная техника, конкуренция норм, условно-досрочное освобождение от отбывания наказания.

Antypov V. I. Classification of crimes and system of punishment: interrelation and contradiction

The Article 12 of the Criminal Code of Ukraine classifies crimes into four types depending on the degree of their severity: low severity, average severity, serious and particularly serious crimes. Criteria for the severity of crimes are, in turn, the types (terms, sizes) of punishments provided for relevant crimes. The Article 12 of the Criminal Code observes the classification rule, according to which the same phenomenon cannot belong to different species. Concerning the classifi-

cation of crimes, this rule looks like a prohibition of intersection between types and sizes (terms) of punishments in one type crime. For example, punishment in the form of restriction of liberty is a sign only of crimes of low severity. Imprisonment for a period of more than ten years is a sign of only particularly serious crimes.

At the same time, only a small number of sanctions of the articles of the Criminal Code are designed in accordance with this crime classification rule. The sanctions of most articles of the Criminal Code are characterized by the fact that they intersect the types, sizes and terms of punishment, belonging to different types of crimes. For example, the sanction of Part 2 of the Article 150¹ of the Criminal Code contains restriction of liberty (a sign of low severity crimes) and at the same time imprisonment for up to eight years (a sign of a serious crime).

This leads to the competition of the parts 2–5 of the Article 12 of the Criminal Code in determining the severity of the relevant crimes. In judicial practice, this leads to the fact that a crime for which a court appointed a less severe penalty is considered as a more serious crime than a crime for which a more severe punishment is imposed. This, in turn, leads to deterioration in the status of convicts, in particular when parole from serving a sentence is applying.

Key words: *classification of crimes, punishment, types of punishments, legislative equipment, competition of norms, parole.*